

УДК 342.9(075.8):37.0

В. ХАХАНОВСЬКИЙ, кандидат юридичних наук, доцент

СТРУКТУРА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО”

***Анотація.** До питання викладання нової навчальної дисципліни “інформаційне право”.*

Останнім часом спостерігається невпинне розширення сфери застосування сучасних інформаційних технологій практично у всіх галузях, у тому числі у правовій сфері. Інформаційне право як комплексна галузь права і одночасно міжгалузева юридична наука є теоретичним та методологічним підґрунтям комплексного ефективного застосування інформаційних технологій в юридичній діяльності.

Про інформаційне право як нову науку та навчальну дисципліну останнім часом йдеться у багатьох вітчизняних і зарубіжних публікаціях, зокрема [1; 2. – С. 22-25; 3].

У цій статті зроблена спроба, спираючись на досвід викладання спеціалізованого навчального курсу, докладніше зупинитися саме на структурі та завданнях, предметі, методах і системі інформаційного права.

Комплексність цієї галузі полягає в тому, що вона регулює відносини, що виникають при виробництві, передачі, обробці, поширенні, пошуку, отриманні і використанні інформації, тобто практично у всіх областях людської діяльності, пов'язаній з інформацією. Інформаційне право як галузь права має свій предмет правового регулювання – інформаційні відносини і свої принципи, чітко обмежену сферу правового регулювання – інформаційну сферу.

На відміну від інших галузей права тут, крім традиційних методів, застосовуються також методи правової інформатики і правової кібернетики, що пояснюється необхідністю вивчення фізичних особливостей і властивостей об'єктів інформаційних відносин – інформації, інформаційних технологій і засобів їх забезпечення, інформаційних процесів. Це дозволяє встановлювати юридичні особливості і властивості об'єктів інформаційних правовідносин і здійснювати їх ефективне правове регулювання (у тому числі регулювання інформаційних відносин у віртуальному середовищі Інтернет, в системах електронного документообігу).

Інформаційне право як міжгалузева юридична наука вивчає інформаційну сутність (інформаційну будову) права як складну соціальну систему. Актуальність дисципліни і необхідність її вивчення визначається ще й тим, що вона є правовим підґрунтям інформаційного суспільства XXI століття, яке сьогодні активно формується в рамках міжнародного співтовариства.

Головні цілі та завдання спеціалізованого курсу: надати комплекс знань про систему інформаційного права, його сутність, поняття та зміст; розглянути поняття “інформація” як основний об'єкт інформаційного права; вивчити такі поняття, як: “інформаційний простір”, “об'єкти інформаційного права”, “інформаційні ресурси”, “джерела інформаційного права”, “інформаційно-правові норми і інформаційні правовідносини”, “суб'єкти інформаційних правовідносин” тощо; знати права та обов'язки учасників інформаційних відносин; вивчити інформацію як інтелектуальну власність, права людини і захист персональних даних, конфіденційну інформацію та державну таємницю; мати уявлення про особливості правового

регулювання інформаційних відносин у сфері масової інформації, в бібліотечній та архівній справах; розглянути правові проблеми глобальної мережі Інтернет та державну політику і державне управління в інформаційній сфері; ознайомити студентів з використанням наукового методу моделювання, а також експертних систем та систем підтримки прийняття рішень у боротьбі зі злочинністю.

Передумовами для виникнення будь-яких галузей права є існування об’єктів, щодо яких формуються певні відносини, реалізується суспільно значуща діяльність. Там, де необхідні державні гарантії виконання певного порядку, діють правові норми, які регулюють поведінку і стосунки осіб, організацій. Розвиток цивілізацій породжує різні форми діяльності суспільства. Право завжди йшло за цим процесом і акцентувало свою увагу на відповідних будь-якому етапу розвитку суспільства взаємовідносинах людей.

Так, проблемами захисту життя людей займається кримінальне право, захистом майнових інтересів – цивільне право, виробничих інтересів – трудове право тощо. Сьогодні діяльність людства, що пов’язана з інформацією, набула такого впливу на суспільні відносини, який дав можливість виділити її в ряд самостійних предметів правових відносин.

Однак, є й інші причини для правового втручання у сферу інформаційної діяльності, а саме: перетворення інформації у ресурс розвитку суспільства на рівні з товаром; складна сутність інформації, яка поєднує нематеріальну природу виникнення (як результат інтелектуального труда) і особливу форму використання в соціально-економічній сфері – інформаційний продукт; властивість інформації як інтелектуального продукту значно впливати на свідомість людства, що породжує проблему інформаційної безпеки суспільства.

Формування інформаційного суспільства викликало потребу формування нової галузі законодавства – інформаційного права.

Інформаційне право знаходиться в стадії становлення, тому зрозуміла розмаїтість понять і термінів у науковій літературі останніх років, за допомогою яких фахівці намагалися визначити його зміст, зокрема, від “комп’ютерного права” до “телекомунікаційного права”. Всі ці терміни вибиралися, виходячи з об’єктів, у відношенні до яких виникли суспільні відносини, що потребують правового регулювання.

Проаналізувавши думки ряду авторів, можна, на нашу думку, визначити *інформаційне право як галузеву юридичну науку щодо системи соціальних норм, що вивчає сукупність норм права, які регулюють інформаційні відносини у суспільстві*.

Предметом інформаційного права є інформація, процеси, які пов’язані з її отриманням (створенням), обробкою, зберіганням, поширенням тощо, тобто, інформаційні відносини, інформаційні права і свободи. Інформаційне право є комплексною галуззю за методами правового регулювання, яка має точно окреслену сферу регулювання – інформація й інформаційна діяльність. Для цього вона використовує різні методи і засоби, які є в арсеналі системи права, а саме: конституційне регулювання; адміністративні засоби забезпечення особливостей інформаційної діяльності; залучення всіх регулюючих, контролюючих, примусових, стимулюючих методів з метою забезпечення дотримання законодавства і реакції держави на правопорушення.

Комплексність інформаційного права полягає в тому, що воно регулює відносини, що виникають практично у всіх областях людської діяльності, пов’язаної з інформацією чи з діяльністю в інформаційній сфері.

Розглядаючи питання про місце інформаційного права в системі права, слід відмітити, що інформаційне право активно використовує основні положення теорії держави і права, взаємодіє з такими галузями, як конституційне, адміністративне, фінансове, кри-

мінальне, цивільне, трудове право тощо. Найбільш тісно інформаційне право взаємодіє з конституційним правом. Являючись провідною галуззю права, конституційне право закріплює основні права і свободи особи, у тому числі – права і свободи в інформаційній сфері. Суттєвий зв’язок простежується з цивільним правом, перш за все, при регулюванні майнових відносин і особистих немайнових відносин щодо інформації і інформаційних об’єктів в інформаційній сфері.

Інформаційне право також активно використовує методи адміністративного права, в першу чергу – при регулюванні відносин, що виникають при здійсненні органами державної влади і місцевого самоврядування обов’язків у галузі масової інформації, формування інформаційних ресурсів і надання інформації широкому колу споживачів.

При дослідженні інформаційного права застосовуються головним чином методи правової науки, які використовуються в конкретних юридичних науках і складають їх методологічну основу: формально-догматичний метод, а також метод порівняльного правового дослідження.

Для дослідження інформаційного права ефективно застосовуються і природничі науки, такі, як інформатика, правова інформатика і правова кібернетика, семіотика і семантика.

Крім того, використовуються методи соціологічного дослідження, порівняльно-історичний метод, методи алгоритмізації і моделювання, метод системного підходу.

Аналіз правового регулювання інформаційних відносин в Україні та у міжнародній практиці дозволяє визначити провідні функції інформаційного права:

- нормативна – визначення норм, правил поведінки суб’єктів інформаційних відносин (правового поля);
- комунікативна – зазначення в окремих статтях посилань на чинні законодавчі акти (або необхідність в яких може виникнути), що є системоутворювальними для різних міжгалузевих інститутів права;
- регулятивна – визначення прав та обов’язків суб’єктів щодо регулювання суспільних інформаційних відносин;
- охоронна – визначення гарантій та меж правомірної поведінки суб’єктів, які здійснюють заходи щодо недопущення та профілактики правопорушень, а також контроль за дотриманням правомірної поведінки;
- захисна – визначення правових умов, процедур та суб’єктів, які здійснюють захист від вчинених правопорушень (поведінки, за якою діяння утворюють делікти), та відповідальності за них згідно з нормами цивільного, адміністративного, трудового, кримінального права;
- інтегративна – системне поєднання комплексу визначених юридичних норм, які регулюють інформаційні відносини в Україні у різних підсистемах права

За природою правового походження як міжгалузевий комплексний інститут національного права України інформаційне право має приватноправову і публічно-правову природу (тобто норми інформаційного права формуються як на публічному, так і на приватному рівнях суспільних відносин).

Домінуючою методологією формування інформаційного права повинна стати доктрина сучасного вітчизняного конституційного права (основа – Конституція України) та найкращі здобутки міжнародного права щодо верховенства прав людини у сфері суспільних інформаційних відносин.

Визначення статусу інформаційного права як міжгалузевого комплексного інституту права породжує питання визначення статусу і співвідношення його з іншими інститу-

тами права, предметом яких є суспільні відносини щодо інформації (твір, винахід, корисна модель, масова інформація, архіви, бібліотеки тощо). Концептуально пропонується визначитися, що інші інститути права агрегуються з інформаційним правом. Окремі з них за певних умов мають статус міжгалузевих субінститутів. До таких можна віднести: авторське право, винахідницьке право, раціоналізаторське право та інші, що утворюють систему права інтелектуальної власності; право щодо засобів масової інформації (преса, радіо, телебачення, Інтернет тощо).

Тобто через предмет суспільних відносин (інформацію) інформаційне право має зв'язок з іншими міжгалузевими інститутами права – авторським правом та правом промислової власності (тобто правом інтелектуальної власності).

Інформаційне право утворює з ними складну, велику, агреговану гіперсистему права третього порядку. Тобто, відповідно до теорії гіперсистем права інформаційне право базується на засадах правових систем другого порядку, якими є п'ять галузей права: конституційне, адміністративне, цивільне, трудове, кримінальне. У своїй єдності вони утворюють систему першого порядку – право України.

Система інформаційного права існує об'єктивно, тому що відображає реальні суспільні відносини, що є предметом цієї галузі. Ця система отримує вираження в інформаційному законодавстві, в науці інформаційного права і у навчальному процесі [4; 5].

Структурно система інформаційного права поділяється на дві частини – загальну і особливу. У загальній частині зосереджені норми, які встановлюють основні поняття, загальні принципи, правові форми і методи правового регулювання діяльності в інформаційній сфері. Викладається зміст предмета і метода правового регулювання інформаційних відносин, дається характеристика джерела інформаційного права. Дається характеристика системноутворювальних начал інформаційного права, правове регулювання відносин при здійсненні права на пошук, отримання і використання інформації; при самостійному обігу інформації; при обігу документованої інформації; при встановленні правового режиму інформаційних технологій, а також інформаційної безпеки. Формулюються правові проблеми Інтернет як віртуальної інформаційної сфери.

Особлива частина включає в себе окремі інститути інформаційного права, в яких згруповані близькі за змістом інформаційні правові норми. Це дві групи інститутів. Інститути, що містять норми, які регулюють суспільні відносини в сфері обігу відкритої, загальнодоступної інформації (інститут інтелектуальної власності щодо інформаційних об'єктів, інститут масової інформації, інститути бібліотечної і архівної справи), та інститути інформації обмеженого доступу (інститути державної і комерційної таємниці, інститут персональних даних). Набір таких інститутів не виключає їх доповнення новими інститутами (банківської, службової таємниці і т. п.).

Інформаційне право як наука вивчає наукові проблеми формування і розвитку системи інформаційного права за такими основними напрямками:

- понятійний апарат, основні терміни та їх дефініцій;
- особливості інформаційного права як нової комплексної галузі права;
- структура і склад інформаційного права як комплексної галузі права, її взаємозв'язки з іншими галузями права;
- інформаційно-правові норми, особливості їх побудови;
- інформаційні правовідносини як відносини особливого роду, особливості поведінки суб'єктів інформаційних правовідносин, права, обов'язки і відповідальність осіб - учасників інформаційних правовідносин;
- особливості і юридичні властивості інформаційних об'єктів;

- розробка принципів інформаційного права, особливостей застосування методів правового регулювання інформаційних відносин;
- джерела інформаційного права - інформаційне законодавство, судові рішення, інші правові акти;
- систематизація і кодифікація інформаційно-правових норм;
- теоретичні засади формування інформаційного кодексу як основного кодифікованого акта інформаційного права;
- дослідження практики застосування і методів підвищення ефективності норм інформаційного права.

Інформаційне право як система норм, що регулюють відносини в інформаційній сфері, має на меті дослідження інформаційної сфери як сфери правового регулювання суспільних відносин, виявлення об'єктів і суб'єктів інформаційних правовідносин, підготовку проектів нормативно-правових актів у галузі дії інформаційного права, оцінку ефективності проектів цих актів з використанням інформаційних технологій.

Використана література

1. Копылов В.А. Информационное право: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2003.
2. Калюжний Р.А., Хахановський В.Г., Цимбалюк В.С. Структура науки і навчальної дисципліни “Інформаційне право” // Правова інформатика. – № 1/ 2003. – С. 22-25.
3. Кохановська О.В. Правове регулювання у сфері інформаційних відносин: Монографія. – К.: НАВСУ, 2001.
4. Хахановський В.Г., Мартиненко І.В. Смаглюк В.М. Інформаційне право та правова інформатика: Навчальна програма (спеціальність 7.060101 – правознавство). – К.: НАВСУ, 2004.
5. Хахановський В.Г., Мартиненко І.В. Смаглюк В.М. Інформаційне право та правова інформатика: Навчально-методичний комплекс (спеціальність 7.060101 – правознавство для студентів Юридичного факультету). – К.: НАВСУ, 2004.

~~~~~ * * * ~~~~~